

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМ
ЗЛОЧИННОСТІ ІМЕНІ АКАДЕМІКА В. В. СТАШИСА

Л. М. Демидова, О. С. Попович

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ:
ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ**

Монографія

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, професора *Л. М. Демидової*

Харків
«Право»
2021

УДК 343.34:343.3
Д30

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
(протокол № 5 від 20 грудня 2019 р.),
вченою радою Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України
(протокол № 10 від 26 грудня 2019 р.)*

Рецензенти:

Т. А. Денисова – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права Інституту права імені В. В. Сташиса Класичного приватного університету, заслужений юрист України;

В. Б. Харченко – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ

Демидова Л. М.

Д30 Кримінально-правова охорона національної безпеки України: терористичний акт : монографія / Л. М. Демидова, О. С. Попович ; за заг. ред. Л. М. Демидової. – Харків : Право, 2021. – 400 с.

ISBN 978-966-998-127-1

Монографія є другим науковим виданням серії «Кримінально-правова охорона національної безпеки України», підготовленою за загальною редакцією доктора юридичних наук, професора Л. М. Демидової спільно з її учнями, де досліджуються актуальні проблеми кримінально-правової охорони національної безпеки України в різних її сферах. У цій книзі висвітлюються доктринальні, законодавчі та правозастосовні питання щодо терористичних актів. У монографії визначені та обґрунтовані концептуальні засади пізнавального процесу, звернуто увагу на значення доктрини кримінального права. Із застосуванням сукупності критеріїв оцінювання аналізуються норми кримінального законодавства, що містять ознаки терористичного акту та інших терористичних злочинів в історичному, міжнародно-правовому, зарубіжному та національному вимірах. Акцентується увага на важливості впровадження в кримінальне законодавство України рекомендацій міжнародних інституцій стосовно визначення мети терористичних актів та інших його ознак з урахуванням національних традицій і сучасних здобутків українських вчених. Обґрунтовуються пропозиції щодо внесення змін до Кримінального кодексу України та іншого українського законодавства з питань боротьби з тероризмом. Сформульовані рекомендації стосовно кваліфікації терористичного акту.

Розраховано на науковців, викладачів, працівників правоохоронних і судових органів, адвокатів, студентів юридичних закладів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями кримінального права.

УДК 343.34:343.3

ISBN 978-966-998-127-1

© Демидова Л. М., Попович О. С., 2021

© Оформлення. Видавництво «Право», 2021

ЗМІСТ

Перелік умовних позначень	5
Вступне слово	6

Розділ 1

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ВІД ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ

1.1. Загальнотеоретичні й методологічні питання науково- правового пізнання обраного предмета дослідження.....	13
1.2. Кримінально-правова охорона національної безпеки України в умовах поширення терористичних загроз: загальні аспекти	54
Висновки до розділу 1	62

Розділ 2

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ: ІСТОРИЧНИЙ, МІЖНАРОДНО- ПРАВОВИЙ, ЗАРУБІЖНО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

2.1. Поняття «терористичний акт» в історії розвитку кримінального права України	65
2.2. Міжнародно-правовий досвід боротьби з терористичними актами	80
2.3. Кримінально-правові засоби боротьби з терористичними актами в зарубіжних країнах.....	91
Висновки до розділу 2	100

Розділ 3

ТЕРОРИСТИЧНИЙ АКТ ТА ІНШІ ТЕРОРИСТИЧНІ ЗАГРОЗИ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ НА ПОЧАТКУ XXI ст.: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

3.1. Тероризм, терор, терористичний акт, тероризування: питання їх взаємозв'язку	105
3.2. Терористичний акт як сучасне системне явище	127
Висновки до розділу 3	136

Розділ 4

ОБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ ЯК СУЧАСНОГО ЯВИЩА ТА ЇХ КРИМІНАЛЬНО- ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ

4.1. Об'єкт терористичного акту та його види	140
4.2. Об'єктивна сторона терористичного акту	164
Висновки до розділу 4	179

Розділ 5

СУБ'ЄКТИВНІ ОЗНАКИ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ В СИСТЕМІ ОЗНАК ЦЬОГО ЗЛОЧИНУ

5.1. Суб'єкт терористичного акту	183
5.2. Суб'єктивна сторона терористичного акту.....	192
Висновки до розділу 5	206

Розділ 6

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТЕРОРИСТИЧНОГО АКТУ

6.1. Кваліфікація терористичного акту за об'єктивними й суб'єктивними ознаками	210
6.2. Розмежування терористичного акту та інших злочинів зі схожими ознаками	223
Висновки до розділу 6	232

Висновки 236

Додатки 242

Список використаних джерел 374

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

ВРУ, ВР України	– Верховна Рада України
ВСУ	– Верховний Суд України (Верховний Суд)
ВЦВК	– Всесоюзний центральний виконавчий комітет
ЄДРДР	– Єдиний державний реєстр досудових розслідувань
ЄС	– Європейський Союз
ЄСПЛ	– Європейський суд з прав людини
ЗМІ	– засоби масової інформації
ЗСУ	– Збройні Сили України
КК, КК України	– Кримінальний кодекс або Кримінальний кодекс України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КСУ	– Конституційний Суд України
КРЄС	– Консультативна рада європейських суддів
МВС	– Міністерство внутрішніх справ
нмдг	– неоподатковуваний мінімум доходів громадян
ООН	– Організація Об'єднаних Націй
ПВСУ	– Пленум Верховного Суду України
РЄ	– Рада Європи
РНК	– Рада народних комісарів
СБУ	– Служба безпеки України
СРСР	– Союз Радянських Соціалістичних Республік
УРСР	– Українська Радянська Соціалістична Республіка
ФРН	– Федеративна Республіка Німеччина

ВСТУПНЕ СЛОВО

Стаття 3 Конституції України проголошує, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в нашій країні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, а утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Однак велику загрозу безпеці людини та іншим її правам і свободам заподіюють терористичні акти та інша терористична діяльність, що постали глобальним і національним лихом. За інформацією поважних міжнародних інституцій, лише 34 країни не зазнають терористичних проявів, а Україна у 2017 р. вже посідає 17-ту сходинку за рівнем терористичного впливу серед усіх країн світу. Напруженість від таких загроз не зменшується як в Україні, так і в багатьох інших країнах уже протягом останнього десятиліття.

Із терористичними проявами слід боротися різними засобами – політичними, соціальними, економічними, гуманітарними та кримінально-правовими. У КК України, прийнятому Верховною Радою України 5 квітня 2001 р., передбачена ст. 258, яка містить кримінальну відповідальність за терористичний акт. У 2006 і 2010 рр. український парламент, виконуючи міжнародні зобов'язання, вніс зміни до цієї статті, фактично роз'єднавши злочини, передбачені в різних її частинах, і розмістивши їх у самостійних нових статтях 258¹–258⁵ КК в оновленій редакції. Проте доцільність і якість реалізації такого законодавчого рішення неоднозначно сприймається як науковцями, так і практиками, які погоджуються з тим, що цей Кодекс як правовий засіб боротьби з терористичними актами, що мають тенденцію до кількісного зростання та якісної модернізації, потрібно вдосконалювати.

Терористичні акти реєструються в Україні та в інших державах у досить значній кількості, а їх наслідки стають дедалі небезпечнішими. Згідно зі статистичними даними Генеральної прокуратури, за період 2014–2018 рр. в Україні було обліковано 32 325 кримінальних правопорушень із попередньою кваліфікацією за ст. 258 КК України, серед яких 10 754 – у 2016 р., 9 817 –

у 2017 р., а щодо 6 142 злочинів інформація до ЄДРДР внесена за 2018 р., з яких 70 злочинів учинені групою осіб. Спостерігається збільшення кількості зареєстрованих таких кримінальних правопорушень (злочинів) у 2019 р. – їх 6626 та зменшення за 1-ше півріччя 2020 р. – 1107. Притягнення осіб до кримінальної відповідальності за терористичний акт, який за характером суспільно небезпечного діяння та його наслідками визнано законодавцем особливо тяжким злочином, повинно відбуватися насамперед з дотриманням принципу законності як при розслідуванні цього кримінального правопорушення, так і під час судового розгляду матеріалів кримінального провадження. При цьому правоохоронні органи, суди, адвокати й пересічні громадяни мають бути впевнені в якості правового забезпечення охорони суспільства й держави від терористичних актів і гарантуванні права на справедливий суд, що є обов'язковим для правової й демократичної держави з євроінтеграційним курсом, якою прагне стати Україна.

У науці кримінального права питання про терористичний акт, різні інші аспекти тероризму викликали інтерес дослідників ще з початку ХХ ст. Цій проблематиці присвятили свої публікації В. Ф. Антипенко, В. С. Батиргарєєва, Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, Ю. Б. Данильченко, О. В. Будницький, О. О. Володіна, В. О. Глушков, В. В. Голіна, В. К. Грищук, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, С. Ф. Денисов, О. О. Дудоров, В. П. Смельянов, В. С. Зеленецький, Т. Б. Ісаєв, О. А. Капітонова, О. О. Книженко, В. А. Ліпкан, О. М. Литвинов, В. В. Марчук, І. І. Митрофанов, С. М. Мохончук, А. А. Музика, М. Ф. Мусаєлян, В. О. Навроцький, В. Я. Настюк, Р. С. Орловський, М. І. Панов, Є. О. Письменський, О. Є. Радутний, В. Я. Тацій, В. П. Тихий, С. А. Трофімов, В. І. Тютюгін, М. І. Хавронюк, В. Б. Харченко, В. М. Хомич, П. В. Хряпінський, О. О. Шамара, Н. М. Ярмиш, С. С. Яценко та ін. Питання кримінально-правової охорони національної безпеки України загалом та терористичні акти зокрема є предметом наукового інтересу і співавторів цього наукового видання¹. Однак, незважаючи на значну увагу вчених до теоретичних

¹ Див., наприклад: Демидова Л. М. Національна безпека, власність та інформація в умовах інтеграції й глобалізації: кримінально-правовий аспект. *Правове забезпечення оперативно-розшукової діяльності: актуальні проблеми та шляхи їх вирішення* : матеріали постійно діючого наук.-практ. семінару (м. Харків, 24 трав. 2013 р.). Харків, 2013. Вип. 4. С. 85–89; Ї ж. Проблема відповідальності за фінансування тероризму, вчиненого стійкими злочинними об'єднаннями. *Боротьба з організованою злочинністю: актуальні проблеми та шляхи вирішення в умовах реформування правоохоронних органів* : зб. матеріалів міжвід. наук.-практ. семінару (м. Київ, 10 черв. 2016 р.). Київ : Міжвід. н.-д. центр з проблем боротьби з організ. злочинністю при Раді нац. безпеки і оборони України, 2016. С. 61–62; Ї ж. Фінансування тероризму: проблеми законодавства та правозастосування. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 92–94; Ї ж. Понят-

і законодавчих проблем тероризму, від часу набрання чинності КК України 2001 р. терористичний акт як соціальне явище, що досліджується в площині кримінально-правової охорони національної безпеки України, ще не обирався предметом окремого наукового дослідження, а його вивчення здійснювалось або у зв'язку з вирішенням більш широкої за змістом проблематики, зокрема

тя «терористична група» і «терористична організація» (продовження дискусії про їх ознаки). *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід та його актуальність для України* : матеріали II міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 181–183; Ї ж. Доктринальна модель кримінально-правової охорони громадської безпеки: концептуальні засади. *Актуальні проблеми кримінально-правової охорони громадської безпеки* : матеріали «круглого столу» (м. Харків, 18 трав. 2018 р.) / уклад.: Л. М. Демидова, Н. В. Невідомма. Харків : Юрайт, 2018. С. 12–18; Ї ж. Фінансування тероризму за Кримінальним кодексом України: актуальні питання кваліфікації. *European vector of contemporary jurisprudence: the experience of Ukraine and the Republic of Poland* : Collective monograph. Vol. 2. Sandomierz : Izdewniciba «Baltija Publishing», 2018. P. 161–178; Борисов В. І., Демидова Л. М., Шепітько М. В. Доктринальні й правозастосовні проблеми охорони громадської безпеки: за матеріалами науково-правового висновку щодо застосування статті 259 КК України. *Матеріали наукової конференції за результатами роботи фахівців НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташица НАПрН України за фундаментальними темами у 2018 р.* (м. Харків, 26 берез. 2019 р.) / редкол.: В. С. Батиргарєєва, В. І. Борисов, Д. П. Євтєєва та ін. Харків : Право, 2019. С. 20–24; Демидова Л. М., Назарчук В. В. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: кримінальна відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації : монографія / за заг. ред. Л. М. Демидової. Харків : Право, 2019. 400 с.; Попович О. С. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 258 Кримінального кодексу України: проблеми визначення. *Юридичний науковий електронний журнал* : електрон. наук. фак. вид. 2018. № 4. С. 144–147. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2018/40.pdf; Ї ж. Поняття «тероризування». *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.) / уклад.: Ю. Г. Севрук, Г. В. Попов, Н. В. Лісова. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 339; Ї ж. Суб'єктивна сторона складу терористичного злочину: проблеми кваліфікації цього злочину. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту. Серія: Право*. 2018. Вип. 51, т. 2. С. 84–87; Ї ж. Терористичний акт в історії кримінального законодавства України ХХ століття. *Право і сусп-во*. 2018. № 4. С. 229–233; Ї ж. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / наук. кер. Л. М. Демидова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2019. 225 с.; Ї ж. Терор, тероризм і терористичний акт: проблеми встановлення взаємозв'язку. *Сучасні погляди на актуальні питання правових наук* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 23–24 листоп. 2018 р.). Запоріжжя : Запоріз. міс. громад. орг. «Істина», 2018. С. 68–71; Ї ж. Терористичний акт у законодавстві України та зарубіжних країн (порівняльно-правовий підхід). *Підприємництво, госп-во і право*. 2018. № 8. С. 181–185; Ї ж. Чи є терористичний акт конвенційним злочином? *National law journal: theory and practice*. L. L. C. 2018. № 4–1 (32). P. 127–130, та ін.

тероризму, або дещо вузької – окремих терористичних та інших кримінальних правопорушень чи їх поєднань. При цьому й досі бракує загальновищого уявлення про сутність терористичного акту як сучасного явища, про обов'язкові (визначальні) ознаки цього кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 чинного КК України, і про його зміст. Спостерігається різне розуміння як генези терористичного акту, так і періодизації кримінального законодавства щодо нього та його прообразів. Дискусійними залишаються питання і про взаємозв'язок таких понять, як «терор», «тероризм», «тероризування», «терористичний акт», недостатньо розкриті проблеми кваліфікації терористичного акту, зокрема як закінченого й незакінченого кримінального правопорушення, а також відмежування терористичного акту, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, від участі в терористичній групі (організації) тощо.

Наукове дослідження виконано відповідно до плану наукових робіт кафедри кримінального права №1 Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). У монографії також висвітлюється низка питань, пов'язаних із фундаментальним дослідженням за темою: «Проблеми формування сучасної доктрини кримінального права України», здійснюваним творчим колективом Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України (номер державної реєстрації 0117U000285).

У монографічній праці значна увага приділяється загальнотеоретичним і методологічним питанням, що мають значення для дослідження предмета наукового пізнання, зокрема встановленню значення і сутності закономірностей у кримінальному праві як галузі права та її архітектоніки. Авторський колектив упевнений у тому, що дослідження терористичного акту як соціального явища з використанням низки методів наукового дослідження доцільно здійснювати в площині кримінально-правової охорони національної безпеки України. І така гіпотеза концептуального характеру знайшла своє відзеркалення в структурі та змісті монографії.

Метою цієї наукової роботи є уточнення загальнотеоретичних і методологічних питань дослідження кримінально-правових проблем охорони національної безпеки України від терористичних актів і досягнення належного рівня ефективності кримінального законодавства; уточнення змісту правової конструкції «кримінально-правова охорона національної безпеки України», кримінально-правового поняття «терористичний акт», складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК; розв'язання актуальних проблем його кваліфікації, розкриття наукових напрацювань, історичного, міжнарод-

ного й зарубіжного досвіду боротьби з досліджуваним явищем, а також розроблення рекомендацій з удосконалення кримінального законодавства та практики його застосування на підставі одержаних висновків.

Для досягнення вказаної багатоаспектної мети поставлені такі завдання:

- визначити концептуальні (загальнотеоретичні й методологічні) основи дослідження проблем кримінально-правової охорони національної безпеки України від терористичного акту;
- з'ясувати сучасний зміст понять «національна безпека», «державна безпека» і «громадська безпека» та їх взаємозв'язок, а також зміст поняття «кримінально-правова охорона національної безпеки України»;
- встановити генезу терористичного акту як злочину в кримінальному законодавстві, що діяло на території України, в різні періоди її історії;
- з'ясувати міжнародно-правові рекомендації та стандарти з питань боротьби з терористичними актами;
- вивчити зарубіжний досвід у боротьбі з терористичними актами й установити його корисність для подальшого вдосконалення КК України;
- визначити об'єкт терористичного акту;
- виявити ознаки об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення;
- виокремити ознаки суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК;
- розкрити суб'єктивну сторону терористичного акту;
- сформулювати на підґрунті проведеного дослідження авторську дефініцію поняття «терористичний акт»;
- установити актуальні проблеми кваліфікації терористичного акту та запропонувати шляхи їх вирішення;
- навести й обґрунтувати пропозиції з удосконалення КК України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що забезпечують національну безпеку України в різних сферах державного управління та громадського життя.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона національної безпеки України від терористичного акту.

Методологічне підґрунтя дослідження становлять положення загальної теорії пізнання, теорій конфліктології й інтересу. З урахуванням комплексного підходу до розв'язання кримінально-правових проблем у роботі використані загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: формально-догматичний (юридичний) – з метою розкриття змісту положень законодавства про національну, державну й громадську безпеку України (розділи 1–3), приписів чинного КК України про терористичний акт і розроблення пропозицій щодо нової редакції ст. 258 КК й аналізу понятійного апарату (розділи

1–6); філософський (діалектичний) – для пізнання сутності безпеки людини, безпеки суспільства, безпеки держави (розділи 1–5), а також терору, тероризму, терористичного акту, тероризування (розділи 3, 4) і встановлення ознак терористичного акту (розділи 4–5); історико-правовий – з метою з’ясування питань розвитку вітчизняного кримінального законодавства щодо терористичного акту як злочину (розділ 2); порівняльно-правовий – у процесі аналізу змісту законодавчих положень зарубіжного законодавства щодо кримінальної відповідальності за терористичний акт, а також для встановлення співвідношення норм, передбачених частинами 1–3 ст. 258 КК, з іншими нормами, зокрема ч. 1 ст. 258³ КК (розділи 2–6); формально-логічний – при встановленні ознак терористичного акту та формулюванні його дефініції (розділи 3–5); метод системно-структурного аналізу – при розкритті змісту понять «національна безпека України», «державна безпека» й «громадська безпека» (розділи 1 і 3), а також досліджуваного кримінального правопорушення, структури його складу, визначенні місця норм про терористичний акт у системі Особливої частини КК (розділи 2–6); логіко-нормативний – для узагальнення результатів дослідження і при формулюванні пропозицій з удосконалення статей 22 і 258 КК України; статистичний – у процесі наведення даних про обліковані злочини, про судову практику щодо кваліфікації терористичного акту, аналізу результатів анкетування (вступ, розділи 2–6).

Нормативно-правовим підґрунтям дослідження послужили: Конституція України; законодавство та інші нормативно-правові акти щодо національної, державної і громадської безпеки України; кримінальне законодавство, що діяло на території України в різні періоди її історії; міжнародні документи з питань прав і свобод людини, боротьби з тероризмом і терористичними актами; кримінальні кодекси зарубіжних держав.

Емпіричну основу дослідження становлять: постанови ПВСУ; матеріали 200 архівних справ із кваліфікацією вчиненого кримінального правопорушення за статтями 258 і 258³ (90 вироків, ухвал), ч. 1 ст. 255 (10 вироків), статтями 260 (20 вироків), 263 (60 вироків, ухвал) і 263¹ (20 вироків, ухвал) КК України; статистичні дані Генеральної прокуратури, Державної судової адміністрації України; результати опитування 200 співробітників СБУ, детективів, слідчих, прокурорів, суддів та адвокатів.

Теоретичні положення, узагальнення, висновки й рекомендації, сформульовані в монографії, є певним внеском у науку кримінального права. Вони використовуються і можуть бути застосовані: а) у науково-дослідницькій сфері – як підґрунтя для подальшого розроблення проблем сучасної доктрини кримінального права, методології кримінального права, питань кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення, зокрема за кримінальні правопорушення проти національної і громадської безпеки; б) у правотворчій

діяльності – у процесі внесення змін і доповнень до чинного кримінального законодавства України стосовно ч. 2 ст. 22 і ст. 258 КК, зокрема щодо назви ст. 258 КК, редакції диспозицій її частин 1–3; в) у правозастосуванні – як методичний матеріал у діяльності працівників правоохоронних органів, суддів та адвокатів; г) у навчальному процесі – при викладанні курсу кримінального права (Особливої частини), спеціальних курсів щодо національної і громадської безпеки, при підготовці відповідних розділів підручників, навчально-методичних посібників, науково-практичних коментарів до КК України; д) у правовиховній діяльності – для проведення роботи з підвищення рівня правової освіти серед населення, професійної правосвідомості й кваліфікації працівників правоохоронних органів, суддів та адвокатів.

Оприлюднення монографії стало можливим не тільки завдяки праці її авторів, а й допомозі колег-науковців, практичних працівників правоохоронних і судових органів, адвокатів, а також за найважливішої підтримки наших рідних, яким ми безмежно вдячні. Висловлюємо слова вдячності рецензентові, доктору юридичних наук, професору, завідувачу кафедри кримінального права та кримінології (факультет №6) Харківського національного університету внутрішніх справ Вадиму Борисовичу Харченку за вимогливе рецензування, слушні зауваження й поради, які сприяли поліпшенню змісту низки положень цієї роботи.

Наша вдячність рецензенту, доктору юридичних наук, професору, професору кафедри кримінального права Інституту права імені В. В. Сталіна Класичного приватного університету, заслуженому юристу України Тетяні Андріївні Денисовій, яка, на превеликий жаль, уже на етапі знаходження рукопису у видавництві залишила цей світ. Її цінні зауваження, бачення вирішення досліджуваної проблематики знайшли віддзеркалення в монографії. Свігла їй пам'ять!

Сподіваємося на критичне ставлення читачів до цього наукового видання з направленням на адресу авторів пропозицій та зауважень щодо його вдосконалення. Це спонукатиме нас до продовження наукових пошуків і отримання соціально корисних результатів.

**КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ
ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ
ВІД ТЕРОРИСТИЧНИХ АКТІВ¹**

**1.1. Загальнотеоретичні й методологічні
питання науково-правового пізнання
обраного предмета дослідження²**

Знання про кримінально-правову охорону національної безпеки України від кримінальних правопорушень у виді терористичного акту вже становлять наукову скарбницю, сформовану багатьма дослідниками протягом досить тривалого часу. Однак життя й наука не стоять на

¹ Пояснимо, що предметом дослідження є кримінально-правова охорона національної безпеки України від терористичного акту. Водночас у назві цього розділу монографії йдеться про «терористичні акти», тобто в множинному розумінні. Це пов'язано з уточненням предмета дослідження, що здійснюється у цьому розділі наукової роботи. Щоб з'ясувати сутність таких явищ, необхідно виявити загальні, типові ознаки поняття «терористичний акт», за допомогою якого ми можемо з'ясувати сутність (основні, визначальні властивості) того соціального явища, що стає нам відомо за допомогою цього поняття. Крім того, встановлюємо й той стан цих властивостей, при зміні яких з'являється нове явище, що вже не є терористичним актом. Тому в назві монографії віддзеркалено, що ключовим питанням дослідження є поняття «терористичний акт», а в розділі I визначаються концептуальні засади (основи) вивчення різних соціальних явищ (тероризму, терористичних актів, інших терористичних злочинів, терору, тероризування та ін.) для з'ясування типових властивостей, притаманних саме терористичному акту.

² Як зазначалося, це наукове видання є продовженням дослідження проблем кримінально-правової охорони національної безпеки України, що здійснюється в декількох книгах монографічного рівня, об'єднаних єдиною серією із зазначеною назвою. Загальні методологічні питання вивчення проблем кримінально-правової охорони національної безпеки України в різних її сферах та окреслення шляхів їх

місці, те, що вчора визнавалось як науковий доробок, досягнення, сьогодні потребує підтвердження або уточнення шляхом доповнення чи іншої зміни, якщо на це існує соціальне та/або наукове «замовлення». Ураховуючи сучасний стан боротьби з терористичними актами, що мають тенденцію до поширення й модернізації як в Україні, так і у світі, така потреба існує. При цьому вже отримані науковцями здобутки про предмет пізнання – кримінально-правову охорону національної безпеки України від терористичного акту, що досліджується в цій праці, слід аналізувати, синтезувати з переглядом певних позицій, а також з їх поширенням чи поглибленням, шляхом попереднього окреслення концептуальних основ наукових розвідок з наступним їх упродовженням.

Для досягнення належного рівня наукових досліджень необхідним є виокремлення та розв'язання загальнотеоретичних і методологічних проблем пізнавальної діяльності. Цей науковий підхід до організації пізнавального процесу перевірений часом і має досить переконливе обґрунтування¹. Показово, що в багатьох монографічних роботах науковці починають розгляд предмета дослідження зі з'ясування, обґрунтування концепції або концептуальних основ (засад) наукового

вирішення розглядалися в розділі 1 (підрозділи 1.1 і 1.2) монографії «Кримінально-правова охорона національної безпеки України: кримінальна відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації» (див. докладніше: Демидова Л. М., Назарчук В. В. Кримінально-правова охорона національної безпеки України: кримінальна відповідальність за ухилення від проходження служби цивільного захисту в особливий період чи у разі проведення цільової мобілізації : монографія / за заг. ред. Л. М. Демидової. Харків : Право, 2019. С. 13–57). Сформульовані в процесі цього дослідження висновки є актуальними й нині, проте їх доцільно окреслити в загальному вигляді, що є корисним для цього дослідження, а також проаналізувати окремі методологічні питання. Насамперед це є необхідним у частині розуміння поняття «доктрина кримінального права» та його значення для кримінально-правових досліджень, встановлення змісту правових конструкцій «архітектоніка кримінального права як галузі права», а також сприйняття кримінального законодавства (КК України) як системного правового утворення й уточнення критеріїв його оцінювання.

¹ Див. докладніше: Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монографія. Харків : Право, 2013. 752 с.; Актуальні проблеми кримінального законодавства України та практики його застосування : монографія / В. Я. Тацій, В. І. Борисов, Л. М. Демидова та ін. ; за ред. В. Я. Тацій, В. І. Борисова, Л. М. Демидової. Харків : Право, 2017. С. 10–57, та ін.

дослідження. Це сприяє осмисленню й вивіреності шляхів пізнавальних розвідок, формулюванню гіпотез, що пов'язані з ними, і отриманню наукових результатів із належним рівнем новизни. Причому такі основи дослідження не є чимось усталеним, створеним назавжди і на всі випадки вивчення предмета дослідження. Вони перевіряються, оновлюються, доповнюються, поглиблюються в процесі наукових пошуків. У науці крапку ставити можна виключно у випадку аксіоми, яка не потребує нового аналізу, тому що є загальноновизнаною, а час і зміна просторових показників не впливають на вже встановлену її науковість, яка систематично підтверджується.

Серед цих основ головне місце займають питання вибору й меж використання методологічного інструментарію в наукових дослідженнях з використанням або «нарошуванням» загальнотеоретичних знань з реалізації окресленого завдання. Підвищення суспільного значення цих досліджень залежить від глибини втілення прогресивних попередніх і сучасних здобутків у різних напрямках наукових пошуків, тобто від уміння практично використати й удосконалити зв'язки кримінального права з багатьма науками, насамперед із філософією, економікою, соціологією й математикою, яку правильно називають «царицею наук». Однак, незважаючи на теоретичне значення цих методологічних питань, вони досі недостатньо висвітлюються в юридичній науковій літературі.

Проблема методології в будь-якій науці, як і в кримінально-правовій, належить до найбільш складних і актуальних¹. Від її розуміння залежать вибір правильного напрямку (стратегії) дослідження й досягнення істинного результату. При цьому не тільки результат, а й шлях до нього мають бути істинними².

Методологія наукових досліджень – це сфера знань про організацію й результат (з позиції вимог до нього) пізнавальної діяльності людини, які знаходяться, як правило, у стані теоретико-прикладного розвитку з інноваційним й інтеграційним рухом. Винятком із такого правила

¹ Зеленецький В. С. Общая теория борьбы с преступностью. 1. Концептуальные основы. Харьков : Основа, 1994. С. 170–172; Демидова Л. М. Якість кримінального законодавства України: методологічний аспект дослідження. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2010. Вип. 20. С. 51–63.

² Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Москва : Госполитиздат, 1955. Т. 1. С. 7.